

УДК 342.511(477)

О.І. ЗОЗУЛЯ, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА ЯК ОБ'ЄКТ СУЧАСНОЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Ключові слова: інститут президентства, глава держави, конституційна реформа

Нагальність конституційного реформування, яке в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні набуває перманентний характер, наразі все ще залишається досить суперечливою. З одного боку, Основний Закон держави є джерелом конституційного ладу та закладає підґрунтя функціонування держави як ключового соціального інституту, а відтак має бути доволі стабільним. Але з іншого боку, у чому ми погоджуємось із Ю.Г. Барабашом [1, с.148], конституційна реформа є невідмінним і необхідним чинником розвитку держави, що дозволяє наблизити юридичну конституцію до фактичної, попереджувати та вирішувати державно-правові конфлікти.

Сучасний етап конституційного реформування в Україні активізувався із внесенням змін до Конституції України Законом від 08.12.2004 р. № 2222-IV [2], за якими запроваджена модель організації публічної влади, попри проголошений перехід до парламентсько-президентського різновиду республіканської форми правління зберігає певний рудимент попередньої форми правління. Саме така неоднозначність, яка не дозволяє правильно розставити усі акценти у процесі практичного державного будівництва, і виконує роль своєрідного каталізатору сучасної конституційної реформи.

Тому достатньо прогнозованим є те, що в якості об'єктів подальшого конституційного реформування в Україні першочергово виступатиме організація та діяльність таких ключових владних інституцій, як Верховна

Рада України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, певною мірою суди загальної юрисдикції, а також Президент України. При цьому, зважаючи на вагомий суспільно-політичний статус глави держави, здійснення ним низки основних функцій держави (представницька, установча, нормотворча, контрольна, зовнішньополітична тощо) та, як наслідок, інклюзивність діяльності Президента України, саме інститут президентства¹ розглядається як пріоритетний об'єкт сучасної конституційної реформи. З огляду на це вбачаємо актуальним дослідження перспектив і напрямків конституційного реформування інституту президентства в Україні.

Зазначимо, що питанням конституційного реформування інституту президентства раніше вже приділялась увага таких науковців, як О.Т. Волощук [3], Д.М. Белов і Ю.М. Бисага [4], В.І. Мельниченко, Н.Г. Плахотнюк [5], М.П. Орзіх [6], П.А. Рудик [7] та інші. Однак, як вище відмічалось, конституційний процес триває, виробляючи та втілюючи нові концепції державного будівництва, що вже сьогодні має враховуватись та відображатись у науковому забезпеченні конституційного реформування держави. Тому *метою нашої роботи є аналіз досвіду та перспектив конституційного реформування інституту президентства, а також визначення його напрямку, змісту та особливостей на сучасному етапі. Новизна міститься у синтезі існуючих правових основ організації та діяльності Президента України та різних проєктів конституційної реформи з урахуванням виявлених їхніх недоліків та наданих пропозицій по вдосконаленню інституту президентства в Україні*².

Поперед усього, слід зауважити, що наразі існує достатньо велика кількість різноманіт-

¹ Правові основи організації якого на відміну від інших центральних органів державної влади майже повністю визначаються конституційно-правовими нормами.

² Тут і далі виділення курсивом наші.

них законопроектів³, що покликані реформувати інститут президентства в Україні або частково, або ж в цілому. Як на нас, з позицій забезпечення результативності конституційної реформи та цілісності інституту президентства все ж таки *найбільш прийнятним є саме комплексне реформування інституту президентства*, однак яке враховує та узгоджує існуючі напрацювання щодо поліпшення правового статусу глави держави. До числа таких проектів конституційної реформи на даному етапі можна віднести проекти закону про внесення змін до Конституції України від 08.07.2008 р. за реєстр. № 2722, поданого народними депутатами В.Ф. Януковичем, О.В. Лавриновичем і О.Л. Лукаш [8], і від 31.03.2009 р. за реєстр. № 4290, поданого Президентом України В.А. Ющенко [9].

Верховна Рада України 22.10.2009 р. де-факто відхилила названі проекти конституційних змін, не прийнявши рішення про їхнє включення до свого порядку денного та направлення до Конституційного Суду України. Але це лише підкреслює *проблемність конституційного реформування в Україні та необхідність вироблення нового проекту реформи з урахуванням недоліків вказаних відхилених законопроектів*.

Отже, звертаючись до законопроекту про внесення змін до Конституції України від 08.07.2008 р. за реєстр. № 2722, поданого народними депутатами В.Ф. Януковичем, О.В. Лавриновичем і О.Л. Лукаш [8], зауважимо, що доцільність його прийняття безпосередньо обґрунтовується необхідністю вдосконалення розподілу повноважень між Президентом України та органами державної влади [10].

У той же час навряд чи може сприяти означеній високій меті запропоноване фактичне зниження рівня правової регламентації формального статусу Президента України виключенням ч.2 ст.102 чинної Конституції [11].

³ Зокрема, це законопроекти від 25.05.2006 р. реєстр. № 0900; від 26.06.2007 р. реєстр. № 3725; від 04.09.2007 р. реєстр. № 4058; від 23.11.2007 р. реєстр. № 0850; від 08.02.2008 р. реєстр. № 1375-1 та інші.

Взагалі, у даному питанні слід враховувати щонайменш два нюанси. По-перше, *формальний статус Президента України в цілому виступає в якості загального принципу інституту президентства в Україні* по відношенню до його фактичного статусу, а також є узагальненим виразником змісту безпосередніх повноважень Президента України. Тобто, і фактичний і формальний правовий статус Президента України взаємопов'язані та взаємодоповнюють один одного. Тому, оскільки проект конституційної реформи від 08.07.2008 р. [8] зовсім не передбачає змін у фактичному статусі щодо позбавлення Президента України повноважень, які належать йому як гаранту державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції, прав і свобод людини, не може обмежитись і формальний статус. Навпаки, сьогодні існує інша проблема – відсутність у Президента України реальних повноважень, які би забезпечували його статус гаранта додержання прав і свобод людини. Саме з цих мотивів нами раніше вже пропонувалось запровадження інституту *Уповноваженого Президента України з прав людини* [12, с.264], що є більш конструктивним шляхом вирішення даного питання, аніж усунення Президента України як суб'єкта гарантування прав людини.

І, по-друге, як ми вже відмічали [13], наразі світова практика організації інституту президентства йде шляхом найширшого розкриття формального статусу найвищої посадової особи держави, прикладом чого є ст.120 Конституції Португальської Республіки від 02.04.1976 р. [14], ст.126 Конституції Республіки Польща від 02.04.1997 р. [15] та ст.5 Конституції Французької Республіки від 04.10.1958 р. [16]. З цих позицій вважаємо більш прийнятним протилежний запропонованому законопроектом від 08.07.2008 р. за реєстр. № 2722 [8] варіант змін до формального статусу Президента України, а саме підвищення рівня його правової регламентації. Тому як позитив розглядаємо відповідну ст.112 законопроекту про внесення змін до Конституції України від 31.03.2009 р. за ре-

естр. № 4290, поданого Президентом України В.А. Ющенко [9], якою Президент України нарешті безальтернативно визначається главою держави. В контексті цього зазначимо, що статус глави держави виступає своєрідною квінтесенцією формально-правового статусу Президента України та складається з різних елементів, у тому числі, й статусу верховного представника держави, який на сьогодні у ч.1 ст.102 Конституції України [11] все ще відокремлюється від статусу глави держави. При цьому, в умовах нинішньої неприналежності Президента України до якоїсь конкретно гілки державної влади саме статус глави держави дозволяє виділити його в окремих незалежний інститут⁴, що здійснює специфічну власну державно-владну функцію, але у той же час знаходиться поза триланковою системою поділу влади.

Разом із тим, маємо зважати, що поряд із універсальним статусом глави держави через можливу неоднозначність його розуміння⁵, існує необхідність у конституційно-правовому закріпленні також і його основних елементів. До числа таких складових загального статусу глави держави, поряд із вищевказаним статусом гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції, прав і свобод людини ми, поперед усього, відносимо статус гаранта безперервності державної влади та правонаступництва держави.

Окрім цього, в умовах раніше вже відміченого [20] особливого формату відносин державних органів доволі доречним вбача-

ється запропонований у проекті конституційної реформи від 31.03.2009 р. [9] інший елемент формально-правового статусу Президента України – *сприяння взаємодії державних органів, органів місцевого самоврядування*. Проте, на жаль, законопроектом від 31.03.2009 р. [9] не передбачається надання главі держави конкретних додаткових повноважень на реалізацію цього завдання та не окреслюються способи або межі такого «сприяння», що на практиці може мати наслідком безпідставне й надмірне, але юридично безрезультатне, втручання Президента України у діяльність будь-якого органу публічної влади. Тому, як на нас, щодо сприяння Президентом України нормальному функціонуванню та взаємодії органів публічної влади⁶ необхідно встановити певні правові засади-принципи, а саме недопущення владного впливу Президента України на реалізацію відповідними органами своїх повноважень, консенсусний характер вирішення державно-правових конфліктів, загальна напругленість усієї діяльності глави держави на забезпечення нормального функціонування та взаємодії органів публічної влади тощо.

Поза цим, поряд із формальним статусом Президента України важливим елементом даного інституту є конституційна процедура набуття повноважень Президента України не тільки як передумова легітимності діяльності найвищої посадової особи держави, але й як *гарантія народовладдя взагалі*. В цьому питанні першочергова увага нами надається наразі дещо недостатньо врегульованому блоку питань, пов'язаних із вимогами до особи глави держави. Поперед усього, зазначимо, що виходячи зі змісту ст.103 чинної Конституції України [11] усі такі вимоги необхідно розподіляти на вимоги до особи кандидата на пост Президента України та ви-

⁴ Так само, як і у Італійській Республіці, основним формально-правовим статусом Президент якої є статус глави держави, як за ст.87 Конституції Італійської Республіки від 22.12.1947 р. [17].

⁵ Що обумовлюється неоднаковим змістом цього статусу у різних державах світу (Італійська Республіка, Російська Федерація тощо) та особливостями поєднання Президентом України статусу глави держави і глави виконавчої влади за ст.114-1 Конституції України від 20.04.1978 р. (з наступними змінами та доповненнями) [18] та ст.19 Конституційного Договору від 08.06.1995 р. [19].

⁶ Це входить також і до формально-правового статусу глав інших держав, як-то Президента Французької Республіки (ст.5 Конституції Франції [16]) та Президента Португальської Республіки (ст.120 Конституції Португалії [14]).

моги до особи Президента України. Хоча вбачається логічним, що не лише кандидат на пост Президента України має бути дієздатним громадянином України, але згодом і сам глава держави, проте діючий Президент України де-юре не зобов'язаний дотримуватись цих умов. У будь-якому разі, недодержання главою держави вимог ч.2 ст.103 Конституції України не є підставою припинення повноважень глави держави, виключний перелік яких встановлений ст.108 Конституції України, як втім і недодержання вимог, встановлених ч.4 ст.103 Конституції України.

Ці питання не вирішуються ані законопроектом від 08.07.2008 р. за реєстр. № 2722 [8], ані проектом конституційної реформи від 31.03.2009 р. [9], при тому, що останній спрямовується на «системне оновлення конституційного регулювання суспільних відносин» [21]. Не вирішує вищевказаних проблем набуття повноважень Президента України. Крім цього, законопроектом від 31.03.2009 р. за реєстр. № 4290 [9] пропонується дещо не системне запровадження цензу несудимості щодо кандидата на пост Президента України. Хоча ми цілком погоджуємось із доцільністю цього обмеження, особливо в контексті непоширення на Президента України дії Закону України «Про державну службу» від 16.12.1993 р. № 3723-ХІІ [22] як за ст.9 цього Закону, проте існує необхідність у комплексному врегулюванні особливостей державної служби Президента України [23]. Таким чином, беручи до уваги Закон від 16.12.1993 р. № 3723-ХІІ або Конституцією України, або, що доречніше, органічним Законом «Про Президента України» *поряд із цензом несудимості відносно Президента України має запроваджуватись вже згаданий ценз дієздатності, а також визначатись правила проходження державної служби, процедура припинення повноважень, умови забезпечення тощо.*

На нашу думку, доопрацювання потребує й ч.4 ст.103 чинної Конституції України [11], оскільки забороняючи главі держави займати посади в об'єднаннях громадян, допускається його членство в них. Зазначимо, що Президент України як глава держави є не тільки

юридично найвищим представником держави, але й у політико-правовому сенсі ще й представником усього Українського народу, який делегував Президентові України владу для її здійснення на користь самого народу, як за ч.2 ст.5 Конституції України. При цьому, зважаємо на те, що *членство Президента України в об'єднанні громадян передбачає щонайменше визнання та дотримання ним статутних документів такого об'єднання громадян, якими на Президента України як на члена об'єднання покладаються додаткові обов'язки.* Водночас будь-яке об'єднання громадян представляє не усе суспільство в цілому, а лише окремі соціальні групи, зокрема, відповідно до ст.2 Закону України від 05.04.2001 р. № 2365-ІІІ політичною партією визнається об'єднання *прихильників* певної програми суспільного розвитку [24]. Таким чином, Президент України, будучи членом певної політичної партії, тим самим вже виявляє свою схильність її ідеям, відстоювання яких може бути його обов'язком за статутом такої політичної партії. Вочевидь, що усе це може мати наслідком *конфлікт інтересів* у особи, що займає пост Президента України, а тому однозначно неприйнятною є будь-яка діяльність Президента України на користь чи в рамках окремої громадської організації або політичної партії.

Наочним прикладом цього є членство Президента України В.А. Ющенко у політичній партії «Наша Україна», який також 29.11.2008 р. за рішенням VI з'їзду цієї партії став «Головою партії – Лідером партії» [25]. А згідно п.4.5.4 Статуту політичної партії «Наша Україна» від 05.03.2005 р. (з наступними змінами) кожен член партії *зобов'язаний* дотримуватись Статуту та Програми партії, сприяти поширенню ідей та світогляду партії, виконувати рішення статутних органів партії [26] й т.д. Також з огляду на можливість застосування до особи, яка обіймає посаду Президента України, такого партійного заохочення, як нагородження цінним подарунком або грошовою премією (п.4.11.1 Статуту [26]), як ми вже зазначали [23], вбачається доречним поширення на

главу держави дії антикорупційного законодавства, особливості застосування якого щодо Президента України мають регламентуватись саме Конституцією України.

Основний Закон Української держави поряд із вищевикладеним має забороняти обіймати Президентів України не тільки «іншу державну посаду», як за законопроектом від 31.03.2009 р. за реєстр. № 4290 [9], але й посади в органах місцевого самоврядування. Частково ці посади підпадають під визначення ч.4 ст.103 Конституції України, позаяк посада депутата місцевої ради чи міського (сільського, селищного) голови передбачає наявність «іншого представницького мандата», а перебування на посадах виконавчих органів місцевих рад, що відноситься до служби в органах місцевого самоврядування, є оплачуваною діяльністю. Однак, *названа норма Конституції України не перешкоджає неоплачуваній участі Президента України в роботі виконавчих органів місцевих рад і органах самоорганізації населення*, яка по аналогії з членством в об'єднаннях громадян загалом може перешкоджати належному виконанню Президентом України його конституційних повноважень.

Таким чином, належним є поширення на діючого главу держави вимог ч.2 ст.103 Конституції України [11], запровадження цензу несудимості, заборони членства Президента України у об'єднаннях громадян та зайняття посад в органах місцевого самоврядування, а також закріплення механізму дострокового припинення повноважень Президента України особою, що порушила вказані вимоги.

Відмітимо, що у проекті конституційної реформи від 31.03.2009 р. [9] між іншим також був переглянутий і текст присяги Президента України, що має важливе як юридичне, так і політичне значення. Хоча даним проектом у тексті присяги й виправляється очевидна помилка розуміння співвідношення суверенітету та незалежності, тоді як остання входить до змісту поняття «суверенітет», але, на нашу думку, питання присяги Президента України потребують значно ретельнішого та глибокого перегляду. Так, по-перше,

чинна редакція за ст.104 Конституції України [11] передбачає зобов'язання глави держави виконувати в інтересах усіх співвітчизників *тільки свої обов'язки, але не права*. У той же час, як ми вже відмічали, одним із таких прав є право Президента України на допоміжні органи (п.28 ч.1 ст.106 Конституції України), на здійснення якого дія присяги наразі не розповсюджується. І, по-друге, конституційні норми, що регулюють складання присяги Президентом України, як втім і народними депутатами України⁷, *мають враховувати ймовірність наявності в особи, обраної Президентом України, обмежених фізичних можливостей*, що може унеможливити складання нею присяги у звичний спосіб.

Відтак, вважаємо прийнятним наступний механізм складання Президентом України присяги. За загальним правилом Президент України складає присягу шляхом її проголошення та скріплення своїм підписом. Однак, у разі неможливості особистого проголошення Президентом України чи скріплення ним особистим підписом присяги, підтвердженої медичним висновком, Верховна Рада України за погодженням з Президентом України визначає інший прийнятний для Президента України спосіб складання присяги.

Окрема увага законопроектах від 08.07.2008 р. за реєстр. № 2722 [8] та від 31.03.2009 р. за реєстр. № 4290 [9] приділяється конституційно-правовому регулюванню такого елементу інституту Президента України, як недоторканість глави держави. Зауважимо, що ч.1 ст.105 чинної Конституції України [11] дійсно дещо неправильно визначає сутність імунітету Президента України як *право*, тоді як недоторканість глави держави за своєю обов'язковістю та змістом є *гарантією* діяльності Президента України.

⁷ Наприклад, ч.4 ст.79 Конституції України не враховує можливої німоти чи іншого розладу мовлення найстаршого за віком народного депутата України, який при такому випадку не зможе *зачитати* присягу народного депутата України, що ставитиме під сумнів правомірність набуття новообраними депутатами України свої повноважень.

І проект конституційної реформи від 31.03.2009 р. розглядає імунітет глави держави саме з цих позицій. Разом із тим, наряд чи існує потреба у пропонованій цим законопроектом спеціальній нормі, за якою «честь і гідність Президента України охороняються законом» [9], втім так само, як і норми ч.2 ст.105 Конституції України, за якою винні у посяганні на честь і гідність глави держави особи притягуються до відповідальності на підставі закону. Як у першому, так і другому випадку *честь і гідність особи, яка обіймає посаду Президента України, відповідно до ст.21 Конституції України є тотожною честі та гідності інших осіб*, які у рівній мірі перебувають під охороною держави. Тому ми й не вбачаємо жодної потреби в існуванні подібної дублюючої норми.

Хоча у законопроекті від 08.07.2008 р. за реєстр. № 2722 [8] й обстоюється близька до вищенаведеного позиція, проте, як на нас, ним пропонується надто радикальний та невиправданий перегляд абсолютно усіх положень ст.105 Конституції України. По-перше, не можна погодитись із збереженням за особою, яка була усунена з поста Президента України в порядку імпічменту, звання Президента України. *Позбавлення такої особи звання Президента України є логічним наслідком конституційно-правової відповідальності глави держави* та аж ніяк не суперечить ч.1 ст.61 Конституції України, оскільки навіть у разі наступного притягнення даної особи до кримінальної відповідальності це будуть два різних види юридичної відповідальності за одне правопорушення.

По-друге, проект конституційної реформи від 08.07.2008 р. ґрунтується на викривленому розумінні «права недоторканості Президента України», внаслідок чого замість виключеної ч.1 ст.105 чинної Конституції України по аналогії з імунітетом народних депутатів України запроваджується інша норма, за якою «Президент України не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом» [8]. Однак, *наголошуємо на відмінності понять депу-*

татської недоторканості та недоторканості Президента України, що Конституцією України не ототожнюються. Так, якщо депутатська недоторканість і має аналогічний наведеному зміст (ч.3 ст.80 Конституції України [11]), то недоторканість особи, яка обіймає посаду Президента України, полягає у неможливості притягнення її до кримінальної відповідальності, затримання чи арешту взагалі, тобто аж до усунення з поста в порядку імпічменту.

Разом із тим, таке розуміння недоторканості Президента України сьогодні також потребує вдосконалення. Зокрема розгляд і наступне вирішення питання усунення Президента України з поста в порядку імпічменту має позиціонуватись не як право чи можливість Верховної Ради України, а як її повноваження, обов'язкове за певних обставин до реалізації. Поряд із цим, з метою попередження можливих зловживань недоторканістю *виникає потреба у встановленні меж такої недоторканості Президента України*. Отже, вважаємо досить прийнятним винятком – притягнення Президента України до спеціального арешту за рішенням Верховної Ради України, прийнятим не менш як двома третинами від її конституційного складу, але тільки після прийняття парламентом рішення про звинувачення Президента України за процедурою імпічменту. При цьому, наголошуємо, що «спеціальний арешт» у жодному разі не має ототожнюватись із кримінально-процесуальним, адміністративним або дисциплінарним арештом, по-суті це є новим запобіжним заходом, що потребує подальшої законодавчої регламентації. Вважаємо, що одним із її вихідних положень має стати принцип припинення даного арешту одночасно із прийняттям чи неприйняттям Верховною Радою України рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту.

Таким чином, оскільки як чинна, так і у перспективі нова редакція Конституції України не передбачає можливості винесення обвинувального вироку суду щодо особи, яка обіймає посаду Президента України, то це не може визнаватись і підставою дострокового

припинення повноважень Президента України як за законопроектом від 08.07.2008 р. за реєстр. № 2722 [8]. У той же час, дійсно існує нагальна необхідність у істотному розширенні конституційному переліку підстав дострокового припинення повноважень Президента України. Передусім, згідно вищевикладеного до числа таких підстав належить відносити *втрату чи вихід Президентом України із громадянства України та порушення ним вимог щодо несумісності* (ч.4 ст.103 Конституції України).

Однак, на нашу думку, існують ще принаймні дві підстави дострокового припинення повноважень Президента України. Виходячи з примату міжнародного права над національним, що закріплюється у ч.2 ст.19 Закону України від 29.06.2004 р. № 1906-IV⁸ [27] та підтверджується у мотивувальній частині Висновку Конституційного Суду України від 11.07.2001 р. № 3-в/2001 [28] із посиланням на ст.18 Конституції України, міжнародно-правовий звичай *«pacta sunt servanda»*, чинність для України Статуту ООН та інших міжнародно-правових документів, якими встановлюється відповідальність за певні злочини, слід зважати на *потенційну можливість притягнення Президента України до відповідальності за вчинення злочину органом міжнародної юрисдикції*. Безперечно, що у такому разі повноваження Президента України мають припинятись достроково із набуттям чинності відповідним рішенням органу міжнародної юрисдикції щодо особи, яка обіймає посаду Президента України.

⁸ Однак, пріоритетність ратифікованих міжнародних договорів перед актами законодавства України, на нашу думку, має встановлюватись не законом України, а Конституцією України. Зважаючи на один із основних принципів права *«lex posterior derogat priori»* будь-який закон України, що виданий вже після набуття чинності Законом України від 29.06.2004 р. № 1906-IV [27], як рівний йому за юридичною силою, може цілком правомірно не додержуватись приписів ч.2 ст.19 Закону від 29.06.2004 р. і, як наслідок, набувати пріоритетність порівняно з ратифікованими міжнародними договорами.

Інша підстава дострокового припинення повноважень Президента України безпосередньо пов'язана з запропонованим нами раніше запровадженням *вотуму народної довіри* як механізму всенародного схвалення політики глави держави [29]. Як ми вже зазначали, неотримання Президентом України вотуму народної довіри означатиме одночасне отримання ним вотуму народної недовіри як незгоди народу, який обрав Президента України, з його діяльністю. Вважаємо, що *воля народу є достатньою підставою для дострокового припинення повноважень Президента України*.

Вотум народної довіри/недовіри Президентів України у частині механізму його проведення потребує здебільшого законодавчого врегулювання, але позаяк він становить доволі складну та нову для України форму безпосередньої демократії, то належним буде закріплення також і конституційних основ даного вотуму. По-перше, вотум народної довіри/недовіри може отримуватись Президентом України виключно за результатами волевиявлення осіб, які відповідно до Конституції України мають право голосу, з питання довіри Президентів України.

По-друге, в якості єдиної підстави проведення такого волевиявлення виступає факт порушення Президентом України присяги Президента України або невиконання чи неналежного виконання повноважень Президента України, або ж зловживання правами Президента України, що не є злочином⁹. Взагалі, фіксування та підтвердження даного юридичного факту є одним із найбільш проблемних питань вотуму народної довіри/недовіри Президентів України. До здійснення цього на різних стадіях могли би залучатись такі ключові вищі органи державної влади, як

⁹ Крім цього, проведення волевиявлення з питання довіри Президентів України також може розглядатись як своєрідний захід політико-правової відповідальності Президента України за організацію та діяльність Канцелярії Президента України та інших створених ним допоміжних органів Президента України [30].

Верховна Рада України, Конституційний Суд України та Верховний Суд України. Одначе, участь цих інституцій у процедурі отримання вотуму народної довіри/недовіри аж ніяк не вказує на подібність вотуму та процедури імпичменту, що, як вже відмічалось [29], істотно відрізняються за підставами, механізмом проведення та суб'єктами прийняття рішень. При цьому, *вотум народної довіри/недовіри не обмежує та не порушує принцип недоторканості Президента України*, оскільки не передбачає жодних негативних змін у статусі діючого Президента України, а лише може призводити до втрати особою, яка обіймає посаду Президента України, недоторканості одночасно із втратою самої посади Президента України.

Поза цим, вважаємо, що навряд чи існує нагальна необхідність у заміні терміну «відставка» фразою «складання ним своїх повноважень» у п.1 ч.2 ст.108 Конституції України, як це пропонується проектом конституційної реформи від 31.03.2009 р. [9]. У цьому питанні потрібно виходити з того, що на главу держави, що вище вже вказувалось, дія Закону України «Про державну службу» від 16.12.1993 р. № 3723-ХІІ [22] не розповсюджується, у тому числі й ст.31 цього Закону, яка розкриває зміст відставки звичайних державних службовців. У п.1 ч.2 ст.108 Конституції України [11] *термін «відставка» набуває власний зміст*, що зводиться до добровільного припинення особою, яка обіймає посаду Президента, повноважень Президента України шляхом проголошення відповідної заяви. І ніяких обмежень як у ст.31 Закону від 16.12.1993 р. щодо мети та мотивів вчинення Президентом України таких дій конституційна норма не встановлює.

Взагалі, слідуючи логіці законопроекту від 31.03.2009 р. за реєстр. № 4290 [9] у п.4 ч.2 ст.108 Конституції України термін «смерть» потрібно було би замінити на вираз – «незворотний процес розпаду клітин центральної нервової системи і смерть мозку Президента України внаслідок повної зупинки серця і припинення постачання клітинам кисню», тоді як таке розгорнуте визначення

цього природного явища явно не доцільне для позначення підстави дострокового припинення повноважень Президента України. Таким чином, і термін «відставка Президента України» у контексті ч.2 ст.108 Конституції України в достатній мірі відображає специфіку цієї підстави дострокового припинення повноважень Президента України.

Разом із тим, варто погодитись із вказаною у проекті конституційної реформи від 31.03.2009 р. [9] необхідністю нормативного врегулювання механізму надання медичного висновку про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я. Безперечно, що і цей медичний висновок, і медичний висновок про смерть Президента України мають надаватись в особливому порядку задля попередження можливості неправомірного усунення Президента України з поста за п.3, 4 ч.2 ст.108 Конституції України [11]. Однак, як на нас, *процесуальні питання роботи спеціальної державної медичної комісії по визначенню стану здоров'я та підтвердження факту смерті Президента України потребують не конституційної, а законодавчої регламентації*, зокрема Законом України «Про Президента України».

Імпічмент, як зазначає А.О. Червяцова, є однією з основних процедур конституційно-правової відповідальності глави держави [31], також він відноситься до числа досить традиційних елементів системи стримування і противаг, що й зумовлює його особливе місце серед підстав дострокового припинення повноважень Президента України. Як законопроект від 08.07.2008 р. за реєстр. № 2722, так і проект конституційної реформи від 31.03.2009 р., передбачають внесення змін до ч.1 ст.111 чинної Конституції України у частині визначення підстав усунення глави держави з поста в порядку імпичменту. Так, якщо за законопроектом від 08.07.2008 р. такою підставою виступають «*дії, що шкодять національним інтересам України*» [8], то законопроект від 31.03.2009 р. навпаки зводить підставу імпичменту Президентіві України лише до вчинення ним *умисного злочину* [9].

Щодо «дій, які шкодять національним інтересам України», одразу маємо зауважити на нормативно конкретно невизначене та надто широке коло національних інтересів і тим більше дій, що можуть їм шкодити. Усе це матиме єдиний наслідок – *можливість усунення Президента України з поста за майже будь-які його діяння*, які за відсутності прийняттого законодавства за власним баченням Верховної Ради України можуть розглядатись, як таке, що шкодить національним інтересам. Виходячи із законодавчого визначення національних інтересів як життєво важливих цінностей Українського народу, визначальні потреби суспільства і держави як за ст.1 Закону України від 19.06.2003 р. № 964-IV [32] та пріоритетів національних інтересів України (ст.6 цього Закону), загрозу національній безпеці (зміст якої включає у себе дії, що шкодять національним інтересам України), становить, наприклад, порушення Конституції та законів України, прав і свобод людини і громадянина, як за ст.7 Закону від 19.06.2003 р. Тобто, скажімо *паління Президентом України тютюнових виробів у заборонених місцях*, що є адміністративним правопорушенням за ст.175-1 Кодексу про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X (з наступними змінами), *становить загрозу національній безпеці та шкодить національним інтересам*, а відтак це за законопроектом від 08.07.2008 р. є достатньою підставою для усунення Президента України з поста в порядку імпічменту. З огляду на вищевикладене, вважаємо, що підстави імпічменту Президентів України повинні бути доволі конкретними та вагомими.

Вчинення главою держави умисного злочину як підстава усунення Президента України з поста в порядку імпічменту порівняно із діючою нормою ч.1 ст.111 Конституції України [11] істотно обмежується саме вимогою наявності в особи, яка обіймає посаду Президента України, умислу. При цьому, слід зважати на те, що хоча вказана норма Конституції України й використовує поняття «злочин», проте не в його кримінально-правому значенні, а у власному конституцій-

но-правовому. Однак, це означає, передусім, лише відмінність у процедурі встановлення факту вчинення злочину та наслідках цього, але поняття злочину, його види, стадії та інші положення загальної частини Кримінального кодексу України від 05.04.2001 р. № 2341-III [33], а також конкретні склади злочинів так чи інакше будуть використовуватись й у процесі притягнення Президента України до політико-правової відповідальності.

Тому введення законопроектом від 31.03.2009 р. за реєстр. № 4290 [9] умислу, як обов'язкової форми вини у суб'єктивній стороні злочину Президента України, одночасно тягне за собою неврахування необережних злочинів Президента України як підстав його усунення в порядку імпічменту. При цьому, це має принаймні два негативних наслідки. По-перше, виходячи з принципу недоторканості Президента України та в аспекті мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 10.12.2003 р. № 19-рп/2003, за якою порушення кримінальної справи проти діючого Президента України, позбавляючи його можливості належним чином виконувати його повноваження, порушує вказаний конституційний принцип [34], *Президент України набуває можливості відкрито вчиняти будь-скільки необережних злочинів протягом п'яти років свого перебування на посту, не зазнаючи при цьому ані конституційної, ані кримінальної відповідальності аж до припинення його повноважень*. Беручи також до уваги ч.1 ст.49 Кримінального кодексу, що передбачає звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, особа під час свого перебування на посаді Президента України може вчинити необережні злочини невеликої та середньої тяжкості, і після припинення повноважень за певних обставин все рівно звільнитись від кримінальної відповідальності¹⁰. Прикладом цього є

¹⁰ При цьому, не може бути зупинення перебігу давності, як за ч.2 ст.49 КК України, оскільки особа, яка обіймає посаду Президента України, умисно не

вчинення Президентом України вбивства через необережність на першому році його повноважень (ст.119 КК України [33]).

І, по-друге, вчинення Президентом України необережного злочину згідно вищезгаданого Закону України від 19.06.2003 р. № 964-IV [32] дійсно становить загрозу й шкодить національній безпеці та національним інтересам, безперечно що й негативним чином позначається на авторитеті України у світі як демократичної та правової держави, а це, у свою чергу, є порушенням присяги Президента України. Зважаючи на викладене, суспільну небезпечність таких злочинів Президента України вважаємо достатньо високою для того, щоб *відносити вчинення Президентом України необережних злочинів до підстав усунення Президента України з поста в порядку імпичменту*.

Взагалі, щодо вдосконалення самої процедури імпичменту Президенту України порівняно з законопроектом від 08.07.2008 р. за реєстр. № 2722 [8], найбільш прийнятним вбачаємо законопроект від 31.03.2009 р. за реєстр. № 4290 [9], який на відміну від першого підвищує рівень правової регламентації існуючого механізму такого усунення Президента України з поста, а не просто спрощує його. Як на нас, *процедура імпичменту, встановлена ст.111 Конституції України, не потребує спрощення*, позаяк в результаті її застосування не просто припиняються повноваження певного державного службовця, а остаточно припиняється дія виданого народом мандату найвищої посадової особи. Таким чином, Верховна Рада України, яка у свою чергу також одержала від народу мандат вирішувати питання імпичменту, має прийняти правильне та консолідоване рішення, що вимагає вагомих і підтверджених доказів наявності підстав для усунення Президента України з поста.

ухиляється від слідства або суду; вона не зобов'язана достроково припинити свої повноваження шляхом відставки та не має змоги відмовитись або якимось іншим чином позбавитись своєї недоторканності.

Саме з цією метою ч.3 ст.111 Конституції України [11] і передбачає створення спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України для проведення відповідного розслідування. Однак, варто зауважити, що законодавство України не знає таких понять, як *«спеціальний прокурор»* і *«спеціальні слідчі»*. Проте, очевидно, що не є виходом із даної ситуації проста відмова від них, як за законопроектом від 08.07.2008 р. за реєстр. № 2722 [8], натомість більш виваженим підходом буде віднесення питання визначення як порядку діяльності спеціальної тимчасової слідчої комісії в цілому, так і статусу спеціального прокурора і спеціальних слідчих до предмету регулювання органічного закону. Більше того, *наразі застосування процедури імпичменту є нездійсненим саме через відсутність відповідного закону*, що регламентував би, поперед усього, організацію та діяльність вказаної комісії, хоча на розгляд парламенту у різні часи й були подані законопроекти від 31.08.1998 р. за реєстр. № 2041; від 16.07.2002 р. за реєстр. № 1327; від 15.12.2008 р. за реєстр. № 3250; від 24.09.2009 р. за реєстр. № 5163 та інші.

У законопроекті від 08.07.2008 р. за реєстр. № 2722 [8] пропонується також виключити з ч.4 ст.111 Конституції України повноваження спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України надавати пропозиції. На нашу думку, призначення даного органу полягає саме у *встановленні, підтвердженні та наданні правової оцінки* за результатами незалежного розслідування обставин, які доводять чи спростовують факт вчинення Президентом України злочину, що загалом і складає висновок про наявність підстав для звинувачення Президента України або спростовується їх наявності. При цьому, оскільки за ч.4, 5 ст.111 Конституції України [11] Верховна Рада України під час прийняття рішення про звинувачення надає власну оцінку висновку спеціальної тимчасової слідчої комісії¹¹ та перевіряє викладені

¹¹ Вбачається певна невідповідність у найменуван-

у ньому обставини, то вона й не потребує додаткових пропозицій. До речі, цілком раціональним постає інтеграція у ч.4 ст.111 Конституції України вимоги щодо строків розгляду означеного висновку парламентом, зокрема адаптуючи положення проекту конституційної реформи від 31.03.2009 р. [9], – два місяці з дня створення спеціальної тимчасової слідчої комісії.

Як за проектом конституційної реформи від 08.07.2008 р. [8], так і законопроектом від 31.03.2009 р. за реєстр. № 4290 [9], остаточне рішення по усуненню Президента України з поста в порядку імпічменту приймається тільки двома третинами складу парламенту (чи його верхньої палати) без попереднього одержання висновку Верховного Суду України про наявність ознак злочину в діяннях Президента України, як це вимагається ч.6 ст.111 чинної Конституції України [11]. З одного боку, додаткова перевірка результатів роботи спеціальної тимчасової слідчої комісії лише сприяє прийняттю правомірного та обґрунтованого рішення по імпічменту Президентів України. З іншого боку, Верховний Суд України відповідно до Закону України від 07.02.2002 р. № 3018-III є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції [35], призначенням якого є здійснення правосуддя, до чого безпосередньо не належить надання не кримінально-правового висновку по справі про конституційно-правову відповідальність глави держави. Крім того, вважаємо, що встановлення Верховним Судом України як компетентним судовим органом наявності в діяннях Президента України ознак злочину де-факто означитиме наявність самого складу злочину, що логічно має, але у той же час, з огляду на два різні види юридичної відповідальності, не може враховуватись у разі порушення кримінальної справи за звинуваченням цієї осо-

ні даного органу. Так, за ч.3 ст.111 Конституції України він визначається як «спеціальна тимчасова слідча комісія», а за ч.4 цієї статті Конституції України – як «тимчасова слідча комісія».

би у цьому злочині. Таким чином, належним буде не стільки виявлення Верховним Судом України ознак злочину в діяннях Президента України, а, як вже вище вказувалось, перевірка ним обґрунтованості висновку спеціальної тимчасової слідчої комісії.

Вимоги ч.6 ст.111 чинної Конституції України до прийняття остаточного рішення щодо усунення Президента України з поста в порядку імпічменту, яке також має відбуватись протягом розумного, місячного, строку, ґрунтуються на переконливості висновків Конституційного Суду України та Верховного Суду України, які разом із висновком спеціальної тимчасової слідчої комісії мають повністю підтверджувати правомірності імпічменту не менш ніж для трьох четвертих від конституційного складу парламенту. Разом із тим, слід визнати, що народні депутати України при голосуванні за прийняття того або іншого рішення керуються не лише правомірністю такого рішення, але й його політичною доцільністю. Відмітимо, що дві третини народних депутатів України вже становлять кваліфіковану більшість, яка цілком здатна виражати політичну волю усього парламенту, тим більше, що попереднє рішення про звинувачення Президента України приймалось саме такою кількістю народних депутатів України. Саме з цих позицій нами підтримується пропозиція проекту конституційної реформи від 31.03.2009 р. [9] щодо зменшення кількості народних депутатів, які мають приймати рішення про усуненню Президента України з поста в порядку імпічменту, з трьох четвертих до двох третин від конституційного складу Верховної Ради України.

Поза цим, не можна не вказати на досить оригінальну пропозицію законопроекту від 31.03.2009 р. за реєстр. № 4290 [9], за якою до складу верхньої палати парламенту в якості її довічних членів мають входити Президенти України після закінчення їх повноважень, якщо їх не було усунуто у вищезгаданому порядку імпічменту. Зауважимо, що парламент навіть за бікамералізму є представницьким органом, а позаяк в Україні

єдиним джерелом влади був і залишається народ, то тільки його можуть представляти члени єдиного органу законодавчої влади. *Президенти України за званням мандат від народу на здійснення ними функцій сенаторів разом із мандатом Президента України не одержували*, тим більше що останній вже втратив свою дію, тому нікого окрім самих себе такі Президенти України не представляють, що йде у розріз із принципом демократизму. У будь-якому разі, навіть у разі схвалення народом даної норми на всеукраїнському референдумі, вона не повинна мати зворотну дію, оскільки Президенти України, обрані до набуття нею чинності, у свій час одержали від народу мандат лише на здійснення повноважень глави держави протягом певного часу, який не може довільно відновлюватись та трансформуватись у мандат сенатора. В контексті підстав дострокового припинення повноважень сенаторів – Президентів України за званням виникає також питання й щодо «довічності» для них статусу сенатора, яка означає дещо більше, ніж «безстроковість» повноважень та ставить під сумнів саму юридичну можливість дострокового припинення повноважень цих осіб за загальними правилами. Отже, як на нас, *беручи до уваги відсутність прямої користі від довічного перебування Президентів України за званням у статусі сенаторів, впровадження подібної практики наразі не є раціональним*.

Фактичний статус Президента України, що здебільшого визначається його повноваженнями, поряд із формальним статусом є ключовим напрямком конституційного реформування інституту президентства. Тому законопроекти від 08.07.2008 р. за реєстр. № 2722 [8] та від 31.03.2009 р. за реєстр. № 4290 [9] й орієнтуються на зменшення та, відповідно, збільшення обсягів повноважень глави держави, але, як вище вже вказувалось, без урахування особливостей формального статусу Президента України. При цьому, зміни названими проектами конституційної реформи вносяться лише у тій частині, що пов'язана з повноваженнями Президента

України відносно парламенту та уряду, тобто визначають форму правління в Україні.

Так, хоча за законопроектом від 31.03.2009 р. за реєстр. № 4290 [9] участь Президента України у формуванні персонального складу Кабінету Міністрів України нібито обмежується, але у дійсності внесення Президентом України відповідного подання до Верховної Ради України за п.9 ч.1 ст.106 чинної Конституції України [11] лише трансформувалось у надання ним «доручення» визначеному парламентською більшістю кандидату на формування пропозицій по персональному складу Кабінету Міністрів України. Але у механізмі формування Уряду України, що досить чітко із визначенням процесуальних строків регламентується ст.128 законопроекту від 31.03.2009 р. за реєстр. № 4290, часові межі надання та наслідки ненадання главою держави такого доручення залишені поза правовим регулюванням, що *одночасно надає Президентові України можливість позаправового впливу на процес формування Кабінету Міністрів України*. Жодного ж іншого, як юридичного, так і політичного значення процедура «доручення» не має, позаяк участі Президента України не потребує ані визначення кандидата на посаду Прем'єр-міністра парламентською більшістю, ані безпосередньо затвердження складу Кабінету Міністрів України нижньою палатою парламенту.

Однак, не більш прийнятним є протилежний варіант конституційної реформи від 08.07.2008 р. [8], що взагалі виключає будь-яку участь Президента України у формуванні Кабінету Міністрів України. Вважаємо, що Президент України як глава держави, який прямо обраний народом і забезпечує правонаступництво держави в цілому і її окремих інституцій, все ж таки має брати участь у вказаних процесах, але щодо внесення подання про призначення Прем'єр-міністра суто номінально. *Конституційні норми наразі не передбачають можливість Президента України відхилити пропозиції коаліції депутатських фракцій по кандидатурі Прем'єр-міністра*, а відтак, на нашу думку, коаліція

депутатських фракцій у порядку п.9 ч.1 ст.106 діючої Конституції України [11] має надавати Президентові України не пропозиції, а обов'язкові для прийняття подання.

У свою чергу, повноваження Президента України за п.10 ч.1 ст.106 Конституції України по внесенню подань про призначення Міністра оборони і Міністра закордонних справ *тісно пов'язане* із його статусом як найвищого представника держави, керівника зовнішньополітичної діяльності, Верховного Головнокомандувача ЗС України та гаранта державного суверенітету, та обумовлено участю Президента України у здійсненні державної політики у цих сферах оборони і зовнішньої політики. Такий статус Президента України зумовлює його взаємодію та спільну діяльність із даними центральними органами виконавчої влади, ефективність якої може залежати саме від особи відповідних міністрів. Так чи інакше, беручи до уваги, що згідно п.12 ч.1 ст.85 Конституції України [11] звільнення з посад Міністра оборони і Міністра закордонних справ відноситься до компетенції не Президента України, а Верховної Ради, нагальної потреби у призначенні цих міністрів у загальному порядку як за законопроектом від 08.07.2008 р. [8] не виникає.

Закріплений п.15 ч.1 ст.106 Конституції України механізм контролю Президента України за діяльністю Кабінету Міністрів, зокрема шляхом зупинення дії його актів і направлення відповідного звернення до Конституційного Суду України, є небездоганим. Серед його недоліків відмічаємо використання формулювання *«зупинка дії акту»* уряду, що за правовими наслідками щодо такого акту уряду та акту Президента України, яким зупиняється його дія, нічим не відрізняється від *«скасування акту»* уряду, оскільки врешті-решт він втрачає юридичну силу. Зауважимо, що звернення Президента України до органу конституційного контролю стосується лише питання конституційності зупиненого акту уряду, але не акту самого глави держави, що його зупиняє, а тому визнання акту уряду конституційним не

означає одночасну неконституційність акту глави держави, що його скасовує. Більш того, і підстав для визнання акту Президента України, який скасовує такий акт уряду, у Конституційного Суду немає, оскільки цей акт глави держави був правомірно виданий на основі п.15 ч.1 ст.106 Конституції України [11] з мотивів неконституційності акту уряду, а наступне непідтвердження цих мотивів аж ніяк не вимагає від глави держави обов'язкового скасування своїх правомірно виданих актів. При цьому, *рішення Конституційного Суду України, яким підтверджується конституційність акту уряду, дія якого була правомірно зупинена*, хоча й відновлює його дію згідно ч.6 ст.52 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 16.05.2008 р. № 279-IV, однак *автоматично не припиняє дію самого акту Президента України*. Цей акт де-юре залишається одночасно як чинним, так і недіючим (тобто, є «мертвою» нормою), та який має додатково скасовуватись главою держави або визнаватись неправомірним у порядку конституційного чи адміністративного судочинства.

Однак, не є прийнятним і варіант звернення Президента України до Конституційного Суду України щодо конституційності свого акту, яким зупиняється дія акту уряду, що не тільки означає несамостійність здійснення повноважень Президентом України та його перманентну підконтрольність Конституційному Суду, але й вказуватиме на невпевненість самого глави держави у правомірності своїх актів, створюватиме презумпцію неправомірності його актів з зупинення дії актів уряду. Отже, *звертатись до Конституційного Суду України щодо конституційності акту глави держави, яким зупиняється дія акту уряду, мають інші уповноважені органи*.

Разом із тим, надзвичайна активність здійснення Президентом України свого повноваження, передбаченого п.15 ч.1 ст.106 Конституції України, з огляду на визнання Конституційним Судом України конституційності більшості актів уряду, дія яких була зупинена, чи просто не відкриття/припи-

нення провадження за такими справами свідчить про вплив на зупинення главою держави актів уряду дещо інших мотивів, аніж просто мотиву їхньої неконституційності.

Таким чином, поєднуючи викладені у законопроектах від 08.07.2008 р. за реєстр. № 2722 [8] та від 31.03.2009 р. за реєстр. № 4290 [9], пропонуємо надати Президенту України як керівнику зовнішньополітичної діяльності, та гаранта державного суверенітету, *повноваження щодо скасування актів Кабінету Міністрів України* з питань зовнішньополітичної діяльності, національної безпеки і оборони¹², відносно інших актів Уряду України – лише можливість використання права на конституційне подання без зупинення дії оскаржуваного рішення. Цей порядок також вимагає надання Кабінету Міністрів України права на конституційне подання щодо конституційності актів Президента України, якими були скасовані відповідні акти уряду.

Відповідно до п.23 ч.1 ст.106 Конституції України Президент України утворює суди у визначеному законом порядку. При цьому, раніше ми вже вказували [12, с.174] на те, що внаслідок *недосконало сформульованої конституційної норми* дане повноваження глави держави де-факто розширюється ч.1 ст.20 Закону України від 07.02.2002 р. № 3018-III [35], надаючи йому можливість їх ліквідувати¹³. З іншого боку, дійсно у процесі дер-

¹² Ми не вбачаємо необхідності у проведенні *консультацій* Президента України з Прем'єр-міністром при скасуванні таких актів Кабінету Міністрів України, як за законопроектом від 31.03.2009 р. за реєстр. № 4290 [9], через недовірливість цієї форми діяльності, передусім, фактичну, але також і юридичну неможливість Прем'єр-міністра України вплинути на прийняття главою держави рішення про скасування акту уряду. Підтвердженням цього є суто формальне проведення консультацій при достроковому припиненні повноважень Верховної Ради України за ч.3 ст.90 Конституції України [11].

¹³ Беручи до уваги особливості розуміння та використання слова «утворює» в іншій нормі п.9-1 ч.1 ст.116 Конституції України [11], утворення не включає в себе реорганізацію та ліквідацію, а тому Зако-

жовного будівництва виникає потреба зміни судової системи, зокрема шляхом реорганізації та ліквідації судів, що за умови повного дотримання законодавчої процедури, могло би здійснюватись Президентом України. Проте в контексті конституційного принципу визначення повноважень Президента України виключно Конституцією України, як за п.31 ч.1 її ст.106 [11], ці повноваження мають відобразитись не тільки і не стільки у Законі України від 07.02.2002 р. № 3018-III, скільки, поперед усього, у самій Конституції України.

Стосовно передбаченого проектом конституційної реформи від 31.03.2009 р. розширення номінацій цих повноважень Президента України, зокрема по призначенню ним та звільненню з посад «Голови Національного бюро розслідувань України, керівників інших державних органів, які здійснюють досудове слідство, Голову Служби зовнішньої розвідки України» [9] зазначаємо наступне. По-перше, доцільність існування Національного бюро розслідування в якості особливого правоохоронного органу навіть попри його юридичне створення Указом Президента України від 24.04.1997 р. № 371/97 сьогодні все ще залишається доволі сумнівною. У свою чергу, даний орган вже тринадцять років з часу свого створення так і не приступив до виконання своїх завдань, оскільки жодних змін до законодавства для залучення НБР України до проведення досудового слідства не було внесено, що підкреслює безперспективність його запровадження як центрального органу виконавчої влади. Відтак, *поки що питання про порядок призначення Голови НБР України взагалі не виникає*.

По-друге, дещо завуальованим є повноваження глави держави по призначенню «керівників інших державних органів, які здійснюють досудове слідство». Згідно ст.112

ном України від 07.02.2002 р. № 3018-III конституційна норма п.23 ч.1 ст.106 Конституції України не конкретизується, а саме розширюється.

Кримінально-процесуального кодексу України від 28.12.1960 р. № 1001-05, досудове слідство проводиться слідчими прокуратури, слідчими органів внутрішніх справ, слідчими органів Служби безпеки України, слідчими податкової міліції [36]. Таким чином, у дійсності Президент України призначатиме та звільнятиме з посад усіх районних, міських і обласних прокурорів, начальників районних відділів, міських і обласних управлінь міліції, начальників обласних управлінь Служби безпеки України, начальників відділів і управлінь податкової міліції та інших керівників органів, які здійснюють досудове слідство, включаючи керівників самих центральних органів. Певна річ, що це не тільки порушує цілісність та ієрархічність відповідних правоохоронних органів, але й означає фактичну залежність таких призначених главою держави керівників від Президента України. Однак, Президент України не належить до виконавчої влади та безпосередньо не реалізує правоохоронну функцію держави, а тому *й не повинен зосереджувати владу над місцевими підрозділами правоохоронних органів виконавчої влади та здійснювати ними керівництво у вигляді призначення та звільнення з посад відповідних посадових осіб.*

І, по-третє, в рамках приведення законодавства у відповідність Конституції України та спираючись на п.31 ч.1 ст.106 Конституції України [11], вважаємо прийнятним закріплення конституційною нормою повноважень Президента України по призначенню та звільненню з посади Голови Служби зовнішньої розвідки України. Тим більше, сьогодні за ст.6 Закону від 01.12.2005 р. № 3160-IV [37], це й так вже відноситься до його компетенції, що зважаючи на гарантування Президентом України державного суверенітету та загальне керівництво ним Службою зовнішньої розвідки вбачається досить вмотивованим. Щоправда, все ж таки з метою попередження надмірного впливу Президента України на державний орган, який здійснює розвідувальну діяльність у політичній та інших сферах, як за ч.1 ст.1 Закону від 01.12.2005 р., та забезпечення його підконтрольності

Верховній Раді України, передбаченій ч.2 ст.1 цього Закону, *таке призначення та звільнення Голови СЗР України має здійснюватися Президентом України лише за згодою парламенту.*

З цих самих позицій потребують конституційного вираження й інші традиційні повноваження Президента України, зокрема надання державним освітнім, науковим і культурним закладам статусу національних, як це пропонується законопроектом від 31.03.2009 р. за реєстр. № 4290 [9], що наразі здійснюється главою держави на підставі Указу Президента України від 16.06.1995 р. № 451/95. При цьому, важливим є те, що *такий статус главою держави надається не за його довільним рішенням, а на основі обґрунтованої пропозиції центрального органу виконавчої влади, у підпорядкуванні якого перебуває відповідний заклад, що передбачає лише вмотивоване надання Президентом України вказаного статусу.* На нашу думку, функції з призначення та звільнення з посад керівників національних закладів, як і керівників органів, що здійснюють досудове слідство, не повинні зосереджуватись в одному органі державної влади, яким за законопроектом від 31.03.2009 р. за реєстр. № 4290 має стати Президент України [9]. Сьогодні глава держави вже бере участь у формуванні керівного складу деяких національних навчальних закладів, які йому підпорядковані чи є самоврядними, наприклад, він призначає та звільняє з посади ректора Національної академії державного управління при Президентові України відповідно до п.10 Положення від 21.09.2001 р., затвердженого Указом № 850/2001. Однак, подібний порядок не може бути поширений абсолютно на усі національні заклади, зокрема такі специфічні, як вищі навчальні заклади відповідних правоохоронних органів і військових формувань, що належать не тільки до системи закладів освіти, але й до системи певних правоохоронних органів і військових формувань.

Поза цим, цілком правильно законопроектом від 31.03.2009 р. за реєстр. № 4290 [9], до числа конституційних повноважень Пре-

зидента України відноситься присвоєння ним вищих рангів державних службовців. Зазначимо, що присвоєння саме цих рангів не передбачено п.24. ч.1 ст.106 чинної Конституції України, але здійснюється главою держави за ч.4 ст.26 Закону України від 16.12.1993 р. № 3723-ХІІ [22]. Проте, *не можна погодитись із скасуванням президентських відзнак*, як за проектом конституційної реформи від 31.03.2009 р., хоча й існує необхідність у впорядкуванні даної форми відзначення. Так, за ст.3 Закону України від 16.03.2000 р. № 1549-ІІІ [38] до державних нагород України між іншим відноситься і так звана «президентська відзнака», під якою згідно ст.12 цього Закону слід розуміти президентські відзнаки, які Президент України встановлює та якими нагороджує відповідно до п.25 ч.1 ст.106 Конституції України. У той же час, *вказана конституційна норма чітко розмежовує державні нагороди та президентські відзнаки*, що виступають в якості особливої форми відзначення Президента України, а не усієї держави, та є подібними до відзнак Кабінету Міністрів України (наприклад, Почесна грамота), Прем'єр-міністра України (наприклад, Подяка) і т.д. Тому належним є приведення Закону від 16.12.1993 р. № 3723-ХІІ у відповідність Конституції України, а не навпаки.

Відмітимо, що підписання Президентом України законів, прийнятих Верховною Радою України, як за п.29 ч.1 ст.106 Конституції України та їхнє офіційне опублікування, є етапами однієї процедури набуття законом чинності. При цьому, ст.94 Конституції України загалом досить чітко визначає механізм підписання та оприлюднення закону, враховує більшість варіантів поведінки глави держави у цьому процесі. Разом із тим, ч.3 ст.94 Конституції України, за якою неповернутий до Верховної Ради України закон вважається схваленим Президентом України та має бути ним підписаний і оприлюднений [11], належним чином не забезпечує набуття законом чинності. *Сама лише презумпція схвалення закону Президентом України аж ніяк не може примушувати главу держави*

підписати його чи, тим більш, оприлюднити. Крім того, оскільки за невиконання Президентом України вимог ч.3 ст.94 Конституції України не передбачено ніякої відповідальності Президента України та не визначені чи хоча би строки, протягом яких глава держави зобов'язаний підписати та оприлюднити такий закон, він фактично може цього не робити, що матиме наслідком не набрання законом чинності. Таким чином, перш за все, необхідно встановити по аналогії з ч.4 ст.94 Конституції України [11] десятиденний строк, протягом якого Президент України зобов'язаний підписати та оприлюднити закон. У разі не підписання чи не оприлюднення протягом названого строку закон має оприлюднюватись за підписом Голови Верховної Ради України. Вважаємо, що *такий механізм дозволить повністю виключити можливість штучного зупинення процесу набуття законом чинності.*

Важливою передумовою належного здійснення функцій глави держави є принцип самостійності виконання Президентом України його повноважень та *непринципності їх передання іншим особам або органам*, що закріплюється у ч.2 ст.106 чинної Конституції України. На нашу думку, призначення цього принципу полягає, передусім, у попередженні можливого перекладання часом доволі трудомістких повноважень глави держави на інші органи, зокрема, допоміжні органи Президента України. У цьому питанні маємо не погодитись із запропонованим законопроектом від 31.03.2009 р. за реєстр. № 4290 [9] варіантом формулювання даного принципу, за яким Президент України не може делегувати свої повноваження лише «іншим державним органам або посадовим особам», позаяк воно не забороняє передання повноважень глави держави іншим недержавним органам (об'єднанням громадян, органам місцевого самоврядування тощо) чи особам, які не належать до числа посадових. Тут також слід вказати на недосконалість формулювання і самої ч.2 ст.106 чинної Конституції України [11], яка не вказує на наслідки порушення її вимог Президентом

України та наслідки виконання повноважень глави держави іншими органами чи особами. При цьому, вказана конституційна норма повинна бути адресована не тільки Президенту України, але й відповідним органам і особам, забороняючи їм приймати до виконання повноваження Президента України. Відтак, у ч.2 ст.106 чинної Конституції України цілком достатньо буде встановити правило, що *повноваження Президента України не можуть здійснюватись іншими органами та особами*, яке автоматично робить будь-яке делегування Президентом України його повноважень неправомірним.

Таким чином, здійснення повноважень глави держави за Конституцією України можливе тільки самим Президентом України. У той же час, не достатньо зрозумілою є юридична природа виконання обов'язків Президента України особою, яка його заміщує у разі дострокового припинення повноважень, тобто Головою Верховної Ради України, як за ст.112 Конституції України [11]. Зауважимо, що *покладення на Голову Верховної Ради України обов'язків Президента України де-юре не є набуттям повноважень Президента України*, оскільки має тимчасовий характер і припиняється зі вступом на пост нового Президента України, Голова парламенту не припиняє здійснювати повноваження Голови Верховної Ради України та не набуває прав Президента України та інших повноважень, які він не може реалізовувати за вказаною конституційною нормою. Більш того, на особу, що виконує обов'язки Президента України, не розповсюджуються й вимоги до Президента України, зокрема, такою особою може Голова Верховної Ради України – народний депутат, молодший тридцяти п'яти років, який до того ж вже має інший представницький мандат. Усе це вказує на необхідність визначення не лише кола повноважень, які не може здійснювати особа, яка заміщує Президента України, але й переліку інших норм Конституції України, які *не поширюються* на Голову Верховної Ради України.

Голова Верховної Ради України, здійс-

нюючи як обов'язки, так і права Президента України (наприклад, право вето), хоча й тимчасово, але юридично та фактично виконує функції глави держави. Зважаючи на те, що обраний Президент України вступає на пост виключно з моменту складання присяги, вважаємо, що Голова Верховної Ради України також має складати відповідну присягу. Це ж, у свою чергу, задля забезпечення належного здійснення функцій Президента України та Голови Верховної Ради України *вимагає призупинення виконання Головою парламенту повноважень Голови Верховної Ради України*, які могли би тимчасово покладатись на його заступників.

Окрім цього, слід виключати деякі підстави дострокового припинення повноважень Голови Верховної Ради України по виконанню функцій глави держави, зокрема таких, як імпічмент та вотум народної недовіри, з огляду на складні фінансові та часові умови їх реалізації. Також Конституцією України, як на нас, *мають врегульовуватись випадки покладення повноважень Президента України за відсутності Голови Верховної Ради України на інших осіб*, якими цілком можуть бути Перший заступник або заступник Голови Верховної Ради України, а у разі їх відсутності голова депутатської фракції у Верховній Раді України, до складу якої входить найбільша кількість народних депутатів України.

Окремим елементом інституту президентства як об'єкту конституційної реформи виступає апарат та інші допоміжні органи Президента України. На жаль, ані проект конституційної реформи від 08.07.2008 р. [8], ані законопроект від 31.03.2009 р. за реєстр. № 4290 [9] взагалі не приділяють уваги поліпшенню доволі проблемної побудови допоміжних органів глави держави, навіть попри те, що раніше нами вже обґрунтовувалась [39] *доцільність саме конституційно-правової регламентації засад організації та діяльності системи допоміжних органів глави держави*. Так, належним є визначення Канцелярії Президента України як апарату глави держави, що забезпечує здійснення ви-

значених Конституцією України повноважень Президента України та координує діяльність інших допоміжних органів Президента України у встановленому законом порядку. А безпосередньо організація, повноваження і порядок діяльності Канцелярії Президента України, на нашу думку, має врегульовуватись вже відповідним *законом про апарат глави держави* [12, 265-285]. Необхідно також зауважити, що додаткових конституційних змін потребує запровадження інституту Уповноваженого Президента України з прав людини як повноправного омбудсмана та вдосконалення статусу Представника та Представництва Президента України у АР Крим.

Стосовно оптимізації конституційних основ діяльності Ради національної безпеки і оборони України, поперед усього, акцентуємо увагу на невідповідність норми ст.6 Закону України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР приписам ч.4, 5 ст.107 Конституції України [11], що полягає у законодавчому обмеженні конституційної функції Президента України по формуванню персонального складу Ради національної безпеки і оборони. З іншого боку, склалась *сумнівна практика* необмеженого довольного розширення главою держави кількості членів РНБО України, наприклад, Указом від 11.09.2006 р. № 749/2006 (з наступними змінами), що при колегіальному принципі прийняття рішень і рівності голосів членів РНБО України (ст.9, 10 Закону України від 05.03.1998 р. [40]) фактично *нівелює роль конституційно визначених членів РНБО України у прийнятті рішень Ради національної безпеки оборони України*. Таким чином, Президент України шляхом додаткового введення до складу РНБО України відповідних осіб, у тому числі й підпорядкованих йому, набуває змоги впливати на діяльність РНБО України та забезпечувати прийняття нею потрібних главі держави рішень. Відповідно до цього означена норма Закону України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР, яка визначає, що Президент України може вводити до складу РНБО України тільки керівників інших центральних органів виконавчої влади,

дозволяє встановити рамки реалізації главою держави свого права та забезпечити незалежне демократичне прийняття РНБО України рішень з питань національної безпеки і оборони, а тому вбачаємо доречним її включення до Конституції України.

Таким чином, щодо розглянутого підведемо підсумки. По-перше, сьогодні інститут президентства в Україні дійсно потребує комплексного вдосконалення шляхом як конституційного реформування, так і підвищення рівня законодавчої регламентації. По-друге, одним із основних елементів інституту президентства є формально-правовий статус Президента України, що має ґрунтуватись на визнанні Президента України главою та найвищою посадовою особою, держави, верховним представником держави, гарантом державного суверенітету, територіальної цінності України, Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

По-третє, окрема увагу у конституційному реформуванні повинна відводитись перегляду та доопрацюванню підстав і процедури дострокового припинення повноважень Президента України, передусім, з позицій недопущення главою держави порушення вимог до особи Президента України, забезпечення можливості волевиявлення народу з питань довіри главі держави та загальної оптимізації механізму усунення Президента України з поста в порядку імпічменту.

По-четверте, конституційний порядок заміщення посади Президента України у разі дострокового припинення повноважень глави держави має визначати більш широке коло осіб, які можуть заміщувати Президента України, регулювати особливості здійснення ними повноважень Президента України, а також закріплювати повний перелік норм інституту президентства, які не застосовуються до особи, яка заміщує Президента України. І, по-п'яте, належною є саме конституційно-правова та законодавча регламентація організації, повноважень і порядку діяльності апарату та інших допоміжних органів глави держави, яка має визначатись на засадах підконтрольності і підзвітності главі

держави його допоміжних органів та координаційного статусу Канцелярії Президента України у системі допоміжних органів Президента України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права : монографія / Ю. Г. Барабаш. – Х. : Право, 2008. – 220 с.
2. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» : від 08.12.2004 р., № 2222-IV // ВВР України. – 2005. – № 2. – Ст. 44.
3. Волощук О. Т. Інститут Президента у Франції, Росії та Україні: конституційні норми і політична практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право ; Муніципальне право» / О. Т. Волощук ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2008. – 20 с.
4. Белов Д. М. Конституційно-правове регулювання інституту президента в Україні та Франції / Д. М. Белов, Ю. М. Бисага. – Ужгород : Ліра, 2007. – 216 с.
5. Мельниченко В. Повноваження Президента України у контексті конституційної реформи: структура, зміст, характер / В. Мельниченко, Н. Плахотнюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2005. – № 12. – С. 5–15.
6. Орзіх М. Започаткування сучасного етапу конституційної реформи в Україні / М. Орзіх // Юридический вестник. – 2003. – № 2. – С. 68–78.
7. Рудик П. До питання нового статусу Президента України в контексті конституційних змін / П. Рудик // Часопис Київського університету права. – 2008. – № 2. – С. 69–74.
8. Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України» : від 08.07.2008 р., реєстр. № 2722 (поданий народними депутатами В. Ф. Януковичем, О. В. Лавриновичем, О. Л. Лукаш) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=32942&pf35401=125261.
9. Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України» : від 31.03.2009 р., реєстр. № 4290 (поданий Президентом України В. А. Ющенко) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=34882&pf35401=138340.
10. Пояснювальна записка до Проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» : від 08.07.2008 р., реєстр. № 2722 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=32942&pf35401=125338.
11. Конституція України : від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
12. Зозуля О. І. Секретаріат Президента України: нормативно-правові засади організації та діяльності : монографія / О. І. Зозуля ; за ред. О. В. Марцеляка. – Х. : Харків юридичний, 2008. – 304 с.
13. Зозуля О. І. Правовий статус Президента України як глави держави і глави виконавчої влади / Зозуля О. І. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2008. – Вип. 11. – С. 139–146.
14. J. J. Gomes Canotilho, Vital Moreira. Constituição da República Portuguesa : anotada / J. J. Gomes Canotilho, Vital Moreira. – 4ª Edição. – Coimbra : Coimbra Editora, 2007. – 1152 p.
15. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej : z 02.04.1997 r. // Dz. U. – 1997. – № 78. – Poz. 483.
16. Constitutionnel de la République Française : à partir de 04.10.1958 année // Journal officiel de la République Française. – 1958.
17. Costituzione della Repubblica Italiana : da 22.12.1947 anno // Gazzetta Ufficiale. – 1947. – № 298.
18. Конституція України : від 20.04.1978 р., № 888-IX // ВВР Української РСР. – 1978. – № 18 (в редакції Законів УРСР : від 05.07.1991 р., № 1293-XII і Закону УРСР : від 14.02.1992 р., № 2113-XII).
19. Конституційний Договір між Верхов-

ною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України : від 08.06.1995 р., № 1к/95-ВР // ВВР України. – 1995. – № 18. – Ст. 133.

20. Зозуля О. І. Теорія та практика взаємодії Секретаріату Президента України з Верховною Радою України / О. І. Зозуля // Право і безпека. – 2007. – Т. 6. – № 2. – С. 32–39.

21. Пояснювальна записка до Проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» : від 31.03.2009 р., реєстр. № 4290 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=34882&pf35401=138387.

22. Закон України «Про державну службу» : від 16.12.1993 р., № 3723-ХІІ // ВВР України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.

23. Зозуля О. І. Президент України як державний службовець / Зозуля Олександр Ігорович // Развитие государства и права в Украине: реалии и перспективы : сб. науч. тр. Ч. 1 : материалы I международной науч.-практ. конф. (24 апреля 2009 г.). – Симферополь : КРП «Изд-во «Крымчупедгиз», 2009. – С. 163–166.

24. Закон України «Про політичні партії в Україні» : від 05.04.2001 р., № 2365-ІІІ // Офіційний вісник України. – 2001. – № 17. – Ст. 728.

25. Історія «Нашої України» / Інформаційний сервер «Наша Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gazom.org.ua/454/455>. – 14.11.2009.

26. Статут політичної партії «Наша Україна» : від 05.03.2005 р., Протокол № 1 (з наступними змінами) / Інформаційний сервер «Наша Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gazom.org.ua/documents/1760>. – 14.11.2009.

27. Закон України «Про міжнародні договори України» : від 29.06.2004 р., № 1906-ІV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 35. – Ст. 2317.

28. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) : від 11.07.2001 р., № 3-в/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 28. – Ст. 1267.

29. Зозуля О. І. Вотум народної довіри Президенту України як основа діяльності глави держави / Зозуля О. І. // Реформування сучасної правової системи : збірник тез Міжнародної наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих учених [уп. Сошников А. О. та ін.] (10–11 квітня 2009 р.). – Т. 1. – Донецьк : Друк-Інфо, 2009. – С. 64–65.

30. Зозуля О. І. Відповідальність Президента України за організацію та діяльність допоміжних органів глави держави / Зозуля Олександр Ігорович // Другі конституційні читання : збірка тез наук. доповідей і повідомлень міжнародної наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів, присвячена пам'яті академіка права Ю. М. Тодики / за заг. ред. проф. А. П. Гетьмана (29–30 травня 2009 р.). – Х. : Права людини, 2009. – С. 246–249.

31. Червяцова А. О. Конституційна-правова відповідальність в системі видів юридичної відповідальності: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави та права ; Історія політичних і правових вчень» / А. О. Червяцова ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2004. – 20 с.

32. Закон України «Про основи національної безпеки України» : від 19.06.2003 р., № 964-ІV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 29. – Ст. 1433.

33. Кримінальний кодекс України : від 05.04.2001 р., № 2341-ІІІ // Офіційний вісник України. – 2001. – № 25. – Ст. 920 (з наступними змінами).

34. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 105, частини першої статті 111 Конституції України (справа щодо недоторканості та ім-

підпункту Президента України) : від 10.12.2003 р., № 19-рп/2003 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 51. – Ст. 2704.

35. Закон України «Про судоустрій України» : від 07.02.2002 р., № 3018-III // Офіційний вісник України. – 2002. – № 10. – Ст. 441.

36. Кримінально-процесуальний кодекс України : від 28.12.1960 р., № 1001-05 // ВВР Української РСР. – 1961. – № 2. (з наступними змінами).

37. Закон України «Про Службу зовнішньої розвідки України» : від 01.12.2005 р., № 3160-IV // Офіційний вісник України. – 2005. – № 52. – Ст. 3244.

38. Закон України «Про державні нагороди України» : від 16.03.2000 р., № 1549-III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 15. – Ст. 587.

39. Зозуля О. І. Канцелярія Президента України: правові засади побудови апарату глави держави / О. І. Зозуля // Форум права. – 2008. – № 2. – С. 152–182 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08zoiagd.pdf>.

40. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» : від 05.03.1998 р., № 183/98-ВР // ВВР України. – 1998. – № 35. – Ст. 237.

Зозуля О. І. Інститут президентства як об'єкт сучасної конституційної реформи в Україні / О. І. Зозуля // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 126–146 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10zoirvu.pdf>

Виконано аналіз існуючого досвіду та перспектив конституційного реформування інституту президентства в Україні, визначено його напрямки, зміст та особливості на сучасному етапі державного будівництва. Встановлені основи подальшого конституційного регулювання інституту президентства в Україні.

Зозуля О.И. Институт президентства как объект современной конституционной реформы в Украине

Выполнен анализ существующего опыта и перспектив конституционного реформирования института президентства в Украине, определены его направления, содержание и особенности на современном этапе государственного строительства. Установлены основы дальнейшего конституционного регулирования института президентства в Украине.

Zozulja O.I. The Institution of the Presidency as Object of Modern Constitutional Reform in Ukraine

The analysis of existing experience and prospects of the constitutional reform of the presidency of Ukraine is made, also it was determined its direction, content and features on the current stage of state construction. The constitutional bases for further regulation of the institute of presidency in Ukraine are established.